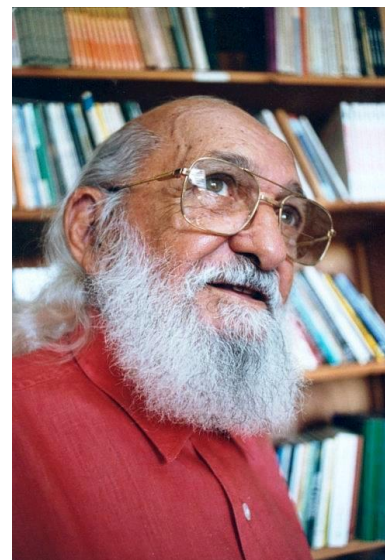

ELENA TREPULĖ, VDU, 2017

Transformuojantis Paulo Freire mokymas

„Mokyti – nereiškia vien perkelti žinias, bet sukurti galimybes... kurti ir konstruoti žinias“ P.Freire

Paulo Freire (1921-1997) yra neabejotinai viena įtakingiausių asmenybių šiuolaikiniame suaugusiųjų švietime. Freire tekstai daro įtaką ir kitų gretutinių mokslo ir veiklos sričių diskursui – socialiniam darbui, bendruomenės vystymui, teologijai, filosofijai, sociologijai ir komunikacijai. Turėdamas teisininko išsilavinimą, norėdamas padėti prispaustiems ir beraščiams gimtosios Brazilijos lūšnynų gyventojams vis dėlto nusprendė atsidėti švietimui.

Paulo Freire knyga „Engiamųjų pedagogika“ padarė didžiulę įtaką suaugusiųjų švietimo filosofijai nuo pat jos publikavimo 1970 m. Kaip pastebi D. Schugurensky (2011), „Kalbant apie suaugusiųjų švietimo filosofiją ir praktiką, yra „prieš“ ir „po“ Freire. Nežiūrint to, kad Freire švietimo filosofija gimė jam dirbant su neraštingais Pietų Amerikos varguoliais, ir yra ne taip lengvai suprantama tiek Vakarų pasaulio kontekste tiek iš komunizmo priespaudos išsivadavusių Rytų Europos šalių kontekste, kai marksizmo apraiškos yra vertinamos atsargiai, Freire suaugusiųjų švietimo filosofija įnešė labai svarbių dedamųjų į šiuolaikinio suaugusiųjų švietimo sampratą.

Freire išplėtojo teoriją apie raštingumą ir kritinės sąmonės ugdymą, kuri įkvėpė tuometį Brazilijos švietimo ministrą Paulo de Tarso Santos, tačiau užtraukė nemalonę valdančiųjų turtingųjų, kurie nenorėjo, kad beraščiai imtų skaityti, kritiškai mąstyti ir dalyvauti rinkimuose. Freire suaugusiųjų švietimą suvokė kaip elementarų raštingumą, atveriantį galimybę skaityti, pažinti, suvokti ir ugdyti kritinį mąstymą, kuris leidžia suaugusiajam išsivaduoti. Freire teorijoje galima rasti skirtingų ideologijų įtakos – nuo marksistinių idėjų, ypač juntamų „Engiamųjų pedagogikoje“, kritinės teorijos, iki antikolonijinių teorijų ir krikščioniškojo personalizmo.

Gimęs Brazilijos inteligentų šeimoje, esant populisto João Goulart režimui Paulo Freire šešiolika savo kūrybiškiausių metų turėjo praleisti tremtyje. Į gimtąją Braziliją Freire grįžo 1990 m., turėdamas skirtingų šalių patirties ir pažinęs pasaulį. 1989 - 1992 m. P. Freire buvo São Paulo savivaldybės Švietimo sekretorius. Grįžęs Freire publikavo daug knygų, dalyvavo skirtingų asociacijų, grupių ir komitetų veikloje, gavo ne vieną tarptautinį apdovanojimą, tarp jų ir 1994 m. UNESCO skirtą Komenskio Medalį už nuopelnus švietimui (Bentley, 1999).

Freire suformavo suaugusiųjų švietimo ir raštingumo metodą – Paulo Freire psichosocialinį metodą arba reflektyvios kritikos metodą, kai suaugusieji per gana trumpą laiką išmoka skaityti – tiesiogine ir realijų prasme, dėl dialogiško ir horizontalaus santykio tarp mokytojo ir besimokančiųjų bei skatinamo aktyvaus mokymo, *conscientizacao* – sąmonės atvėrimo ir neraštingųjų bei vargšų išlaisvinimo (Torres, 2007). Freire sujungė švietimą ir suaugusiųjų raštingumą tiesiogine to žodžio prasme, kaip gebėjimą skaityti, su radikaliais socialiniais pokyčiais, ugdant kritinę sąmonę per refleksiją ir veiksmus. Centrinė Freire transformuojančio švietimo koncepcija yra *conscientizacao* – kritinė sąmonė, kuri atsiranda skaitant, mokantis ir reflektuojant supančią aplinką.

Švietimą Freire suvokė kaip problemų sprendimą ir klausimų kėlimą, siekiant asmeninio išsivadavimo ir priešpastatant tai „bankiniam“ švietimui (angl.k. *bank* – talpa), kai besimokantieji yra pasyviai pildomi žiniomis it talpos, siekiant juos prijaukinti lyg naminius gyvūnėlius. Toks išlaisvinantis

ir transformuojantis švietimas buvo labai svarbus brazilškame kontekste, tačiau nešė emancipuojančio švietimo idėją ir JAV bei kitų Vakarų pasaulio šalių švietimui, kuris yra labiausiai orientuotas į vidurinėsios klasės individualią savirealizaciją, kai tuo tarpu mažiau privilegijuoti ir labiau marginalizuoti visuomenės sluoksniai neturi galimybės patirti socialinius pokyčius, demokratizuotis ir kritiškai reflektuoti savo galimybes.

BANKINIS AR PROBLEMINIS MOKYMAS

Takoskyra tarp *bankinio* ir *probleminio* mokymosi Freire filosofijoje brėžiama labai aiškiai. *Bankinį* švietimą Freire supranta, kaip mokymą kai besimokantieji lyg „konteineriai“ ar „talpos“ yra pildomi mokytojo turimomis žiniomis. Kuo daugiau mokytojas gali perduoti, tuo jis yra geresnis mokytojas, kuo daugiau mokiniai gali išlaikyti, tuo jie yra geresni mokiniai. Toks požiūris į mokymą, anot Freire, yra it pleištas, kuriantis priespaudą, nes besimokantysis tariamai nežino nieko, o mokytojas – žino viską. Tokiu būdu, turėdamas žinių monopolį savo rankose, mokytojas kuria priespaudą, siekia *prijaukinti* besimokantįjį, mokydamas jį prisitaikyti, o ne keisti esamą situaciją. Freire teigimu, švietimas niekada nėra neutralus – jis besimokančiuosius arba *jaukina*, it naminius gyvūnėlius, arba išlaisvina kurti savo gyvenimą ir socialinę realybę. Todėl *bankinis* švietimas, kaip lengvatikystę ugdanti priespaudos forma neturėtų būti naudojama, o mokytojai ir besimokantieji turėtų vienas kitą matyti mokymosi dalininkais.

Mokymo ir mokymosi tikslas neturėtų būti depozito talpinimas saugojimui. Priešingai – reikėtų siekti kelti klausimus apie žmonėms ir jų veiklai bei egzistencijai grėsmę keliančias problemas. Jei *bankinis* švietimas gesina kūrybiškumą, tai probleminis mokymas siekia apnuoginti realybę, idant besimokantieji suvoktų, jog realybė gali būti transformuojama – keistis gali patys besimokantieji ir jų socialinė aplinka. Probleminio mokymo metu svarbus ir dialogiškas mokytojo ir besimokančiųjų santykis.

Freire kritikai nurodo, kad probleminis mokymas yra įmanomas tik po to, kai besimokantysis jau disponuoja tam tikrais faktais (talpa nėra tuščia), tačiau kalbant apie suaugusiųjų švietimą, tai patirties turintys suaugusieji dažniausiai bazinių žinių jau turi, ir probleminis mokymasis jiems yra tinkamas. Pagal Freire švietimas niekada nebūna neutralus: jis arba *prijaukina*, perteikdamas dominuojančios grupės vertybes, ir besimokantieji priima juos supančią aplinką, kaip teisingą, arba jis išlaisvina, leisdamas žmonėms kritiškai reflektuoti juos supantį pasaulį ir imtis socialinių veiksmų.

BESIMOKANČIOJO IR MOKYTOJO SANTYKIS

Freire suponuoja dialogišką mokytojo ir besimokančiojo santykį, kai mokytojas nėra informacijos teikėjas, o besimokančiųjų bendradarbis. Mokytojas turėtų naudoti savo valdžią skatindamas besimokančiųjų dalyvavimą, kritinį mąstymą, o ne primesti jiems savo idėjas. Anot Freire (2000), mokytojo turima valdžia skirta besimokančiųjų naudai – jų laisvei skatinti, o ne ją riboti. Freire požiūriu, mokytojo vaidmuo yra svarbus besimokančiųjų autonomiškumo skatinimui. Mokytojas turi skatinti besimokančiųjų kritinę sąmonę, įtraukdamas juos į problemas sprendžiančius dialogus.

Tačiau Freire (1998) nurodo ir demokratiškų mokytojų patiriamus iššūkius, kai reikia veikti nustatant tam tikras ribas, kurios suteiktų pačiai laisvei galimybę. Freire neatmetė mokytojo autoriteto, tačiau atmetė autoritarinį mokymo modelį. Jis teigė, kad mokytojas, naudodamas savo autoritetą sako besimokantiems, ką reikia daryti, nustato ribas, be kurių besimokančiųjų laisvė būtų prarasta chaose. Tai mokytojas turėtų daryti nuolankiai, parodydamas, kad besimokantieji gali tuo abejoti arba atmesti. Šis argumentas yra skirtas atremti mokytojų, besidangstančių autoritarizmo naudą, argumentams.

Idant švietimas būtų transformuojantis, turi būti transformuojama sąmonė. Šį procesą Freire vadina *conscientizacao*: „kai žmonės ne kaip gavėjai, bet kaip suvokiantys Subjektai, pasiekia giluminį pažinimą sociokultūrinės realybės, kuri formuoja jų gyvenimą ir jų gebėjimą tą realybę transformuoti“ (Freire, 2000). Freire suvokė neurolingvistinius ryšius tarp suaugusiųjų raštingumo, gebėjimo skaityti, kritiškai mąstyti ir reflektuoti jį supančią aplinką. Skaityti nemokantys suaugusieji buvo laikomi ribotų magiškų įsitikinimų ir prietarų nelaisvėje (pvz., „vieniems yra duota būti turtingais, o kitiems – būti jų nuolankiais tarnais“), taip sudarydami palankias ir nevaržomas prielaidas turtingiems jų engėjams juos išnaudoti.

Conscientizacao procesą sudaro keli etapai: (a) magiška, fatalistinė sąmonė, kai apie supantį pasaulį nekyla jokių klausimų, viską apsprendžia išorinės jėgos, ir tarsi nieko neįmanoma pakeisti; (b) tarp visiško nesuvokimo ir kritinės sąmonės žmonės ima jausti, kad jie patys gali kažkiek kontroliuoti savo gyvenimą ir ima kelti tam tikrus klausimus; (c) pasiekama kritinė sąmonė, kai žmogus ima iš esmės suvokti jo gyvenimo erdvę formuojančias jėgas, ir tampa aktyviu veikėju, kuriančiu kitokią, teisingesnę realybę. Freire manė, kad kritinės sąmonės įgijimo ir savo asmeninio gyvenimo transformacijos nepakanka, tačiau *conscientizacao* patyręs asmuo turi toliau transformuoti jį supančią socialinę aplinką.

PAULO FREIRE TEORIJOS AKTUALUMAS SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMUI

Anot Freire, suaugusiųjų švietėjas turi ne tik mokyti, suteikdamas vienų ar kitų žinių ar ugdydamas vienas ar kitas kompetencijas, tačiau turi sukurti prielaidas besimokančiajam kvestijonuoti jį supančią aplinką, suvokiant ją ne kaip duotybę, tačiau kaip socialinį konstruktą, kurį galima ne tik konstruoti, tačiau ir de-konstruoti kuriant tokią socialinę realybę, kuri būtų priimtina besimokančiajam ir aplinkiniams. Tokiu būdu, Freire transformuojantis mokymas leidžia mokantis transformuoti besimokančiųjų požiūrį ir aplinką, kuriant geresnę ir teisingesnę socialinę realybę.

Conscientizacao samprata, gimusi Brazilijos lūšnynų berasčių engiamųjų kontekste, išlieka aktuali ir šiuolaikiniame suaugusiųjų švietime. Suaugusiųjų švietėjai, patys reflektiviai vertindami savo veiklą, turėtų skatinti besimokančiųjų kritinę refleksiją, taip žadindami jų gebėjimą keisti savo aplinką ir veiklą, transformuoti juos supantį pasaulį. Tai ypač aktualu dirbant su socialiai pažeidžiamomis grupėmis, kai *conscientizacao* galėtų įgalinti juos suvokti savo socialinę realybę ir ją keisti.

Be to, nors *bankinio* žinių perteikimo technikos gali būti ribotai naudojamos bazinėms žinioms perduoti, vis dėlto, suaugusiųjų, jau turinčių patirties, mokyme, derėtų laikytis *probleminio* mokymo tradicijos, skatinant besimokančiųjų kūrybiškumą, mąstymą ir aktyvų žinių konstravimą.

LITERATŪRA

- Bentley, L. (1999) A Brief Biography of Paulo Freire: <http://ptoweb.org/aboutpto/a-brief-biography-of-paulo-freire/>
- Freire, P. (2000) Kritinės sąmonės ugdymas. Tyto alba.
- Friere, P. 1998. Pedagogy of freedom : ethics, democracy and civic courage. USA : Rowman Littlefield Publishers,INC.
- Lloyd, A.S. (1972) Freire, Conscientization, and Adult Education. Adult Education Quarterly. Volume: 23 issue: 1, page(s): 3-20. Issue published: September 1, 1972
- Mayo P. (2009) Paulo Freire and Adult Education. In: Abdi A.A., Kapoor D. (eds) Global Perspectives on Adult Education. Palgrave Macmillan, New York.
- Schugurensky, D. (2011) Paulo Freire (Continuum Library of Educational Thought) 1st Edition. Bloomsbury academic.
- Torres, R.M. (2007) The Million Paulo Freires // Journal Adult Education and Development. AED 69/2007 DVV. Accessed: <https://www.dvv-international.de/adult-education-and-development/editions/aed-692007/10th-anniversary-of-paulo-freirersquos-death/the-million-paulo-freires/>